

Катарина Јанковић Поповић
(Филозофски факултет, Нови Сад)

Научни рад
УДК 811.163.41 '37:070
811.163.41'367.62

МОДИФИКАТОРИ И МОДИФИКАЦИЈА ЗНАЧЕЊА У НОВИНСКИМ ТЕКСТОВИМА¹

САЖЕТАК

У раду су анализирани модификатори и њихов утицај на модификацију значења на нивоу реченице/исказа односно текста/дискурса на лексичко-семантичком, функционалном и комуникативном плану, и то на корпусу новинских текстова. Циљ је да се покаже како у конкретној комуникативној ситуацији различита језичка средства функционишу за потребе говорника као метатекстуални оператори говорног поступка односно као компоненте са илокуционом, па и перлокуционом снагом.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: модификатор, модификација, реченица/исказ, текст/дискурс, новински текст.

1. Увод

Предмет овог рада јесу лексички модификатори и модификација значења реченице/исказа односно текста/дискурса, праћени на лексичко-семантичком, функционалном и комуникативном плану. Корпус чине полемике које су излазиле у *Политикином Културном додатку* у периоду од 8. јануара до 19. фебруара 2011. године (укупно дванаест текстова). Са једне стране, учесници су редовни професори Филозофског факултета у Београду, на Катедри за историју, а са друге стране, полемичари су новинари. Полемике су вођене на тему националне историје 19. века, и то с акцентом на значајне личности из овог периода, а било је речи и о

¹ Чланак је скраћена и прерађена верзија семинарског рада написаног у оквиру магистарских студија на Филозофском факултету у Новом Саду.

улози историографије код нас.

Циљ анализе јесте да покаже функцију модификатора који се реализују у виду јединица семантичке кохезије односно „дискурских конектора” (Ристић 2009: 40) или у виду метатекстуалних оператора односно оператора говорног поступка модификујући тако значење како на нивоу реченице/исказа тако и на нивоу целокупног текста/дискурса.

2. О модификацији и модификаторима

О модификацији и модификаторима, а у вези са различитим појавама на синтагматском и синтаксичком нивоу писано је много, иако се појаве као такве нису увек означавале овим терминима. Тако се за оквирно одређивање овог појма може узети дефиниција Ж. Бошњаковића: „Модификатор је општи термин за језичку јединицу која ближе одређује, допуњује, интензификује, једном речју модификује другу језичку јединицу” (Бошњаковић 1980: 17). Оваква дефиниција заснована је на дотадашњим резултатима изучавања ових феномена, којима се у србистици највише бавила Милка Ивић.

У великом броју радова у вези с различитим питањима синтаксичке и лексичке семантике М. Ивић је указивала на бројне примере и различите типове модификације, при чему је за ове појаве користила термине детерминација и детерминатори, одређивање и одредбе, допуњавање и допуне. О томе најбоље сведочи дефиниција термина детерминатор: „свака она синтаксичка јединица (отелотворена било као једна реч, било као спој речи) која на придевски или прилошки начин одређује синтаксичку јединицу” (Ивић 1983: 179–180).² На примеру реченичних прилога М. Ивић (1978: 1–16) разрађује појам

² У *Граматници српског језика у одељку о синтакси за реченичке модификаторе* стоји: „Модификатори су разноврсне одредбе атрибутивног карактера, када на придевски начин одређују именичке речи, или пак адвербијалног карактера, када на прилошки начин одређују глаголске речи или целу клаузу” (Поповић, Станојчић 1992: 324)

реченичних модификатора и реченичне модификације, па за разлику од њихове типичне одредбене функције наводи да представљају примере модификатора са помереном сфером деловања јер су семантички везани за глаголске аргументе, односно оријентисани су ка субјекту и објекту. У истом раду ауторка разликује и модификаторе на нивоу текста.

У граматички П. Мразовић и З. Вукадиновић појава модификације најшире је разматрана под појмом реченични додаци, који се најопштије одређују као „елементи који нису условљени валентношћу глагола” (Mrazović, Vukadinović 1990: 487). Они најчешће ближе одређују, модификују управни глагол у реченици, али и неки реченични део, и то су најчешће прилози, ретко придеви, именичке фразе, предложне фразе и зависне реченице.

У новије време питањима модификатора и модификације у српском језику велики део својих истраживања посветила је Стана Ристић. Према овој ауторки, то су „она значења и функције одређених типова лексема и њихових облика која нису обухваћена традиционалним лексикографским и граматичким описима, јер излазе из оквира тривијалних значења и регуларних функција и сврставају се у ред јединица које се карактеришу нетривијалним значењима и скривеним лексичко-граматичким категоријама. Широки спектар функционисања таквих јединица у спојевима са другим јединицама обухваћен је радним термином модификација, а саме јединице означене су термином модификатори” (Ристић 2009: 9). У овој улози најчешће се јављају партикуле, затим глаголи и придеви.

Партикуле (*баш, чак, дакле*, итд.) које реализују своју функцију модификације као јединице семантичке кохезије означене су термином „дискурсне партикуле” (Ристић 2009: 40) и јављају се као модификатори садржаја реченице/исказа или као модификатори садржаја текста/дискурса. Њихова битна одлика јесте повезивање исказа, дискурса. Такву функцију партикуле реализују не везујући се ни за један део

реченичне структуре, што се на формалном плану огледа као њихова слободна, нефиксирана колокабилност, односно као њихова мања ограниченост или неограниченост позиције. Глаголи који реализују своју функцију модификације могу се означити термином метајезички модификатори односно оператори говорног поступка (Ристић 2009: 94). Најчешће су то глаголи говорења (нпр. *рецимо, рекао бих, узгред буди речено*), мишљења (нпр. *да закључим, да подсетим*), упућивања (нпр. *да се вратимо централној теми*), истицања и упозоравања (нпр. *важно је истаћи*). Најчешће су то они сигнали у тексту који упућују на карактер односа адресанта према адресату и обично су обухваћени појмом „метајезична разина исказа”, а то је онај ниво исказа на којем се текст актуализује другачије него текст елементарних реченица и делује као својеврсна „комуникација о комуникацији”, тј. као текст о тексту (Velčić 1987: 119). На тај начин могуће је распознати тип ситуације у којој се исказ, текст/дискурс реализује, односно могуће је одредити припадност текста говорном жанру. Они су богатији лексичким садржајем од других модификатора, па и од партикула, јер својим граматичким облицима исказују однос којим говорно лице процењује не само фактивност и категоричност садржаја него и адекватност форме у односу на језичку реалност која се процењује са становишта саговорника у конкретној комуникативној ситуацији.

3. Анализа

3.1. О принципима анализе

Модификатори ексцерпирани из корпуса најпре су подељени према формалним обележјима, а потом су разврстани с обзиром на ниво на којем се остварује модификација и с обзиром на предмет модификације.

Највећи број модификатора чине појединачне лексеме односно партикуле и друге врсте речи које су њихови функционални еквиваленти,

најчешће прилози и везници³ (*дакле, уосталом, иначе, уопште, побогу, баш, чак, ни, нити, не, да ли, нажалост, једноставно, просто, аферим*). Иза њих следе реченице (*вратимо се централној теми, да се вратим новинаревој омиљеној теми, важно је истаћи, сматрам неспорним, да подсетим читаоце, и да закључим, узгред буди речено, рекао бих, желим да кажем*) и спојеве речи предлошко-падежног и синтагматског типа (*према томе, на крају, на пример, на сву срећу, ама баш*).

Према нивоу на којем се модификација остварује разликујемо: а. модификаторе који се реализују на нивоу реченице/исказа (*уопште, управо, не, ни, нити, баш, то јест, узгред буди речено*) и б. модификаторе који функционишу на нивоу текста/дискурса (*дакле, једноставно, аферим, нажалост, на сву срећу, да подсетим читаоце* и сл.).

И на крају, имамо модификаторе усмерене ка садржају исказа (*уосталом, не, нити, важно је истаћи, према томе* и сл.) односно оне усмерене ка адресату (*да ли, аферим, на срећу, нажалост* и сл.).⁴ Партикуле из прве групе примарно се реализују као експоненти кохезије семантичког типа, повезивања одређених прагматских и когнитивних садржаја дискурса, па се заједно са другим кохезивним јединицама могу сврстати у класу „дискурсних конектора” (Ристић 2009: 42) метатекстуалних јединица кохезивног типа. Ова група могла би да се посматра и као група дискурсних маркера одређеног типа. Партикуле из друге групе јављају се примарно као експоненти одређеног говорног чина, функционишући као кохезивне јединице у повезивању емотивно-експресивног и прагматског садржаја дискурса са смислом намере, оцене, става и сл.

³ Променом основне функције, тј. граматичке зависности синтаксичког типа ове врсте речи преузимају дискурзивну функцију модификације. Тада се и оне могу уврстити у лексички систем партикула, због чега говоримо о партикулама и њиховим функционалним еквивалентима.

⁴ Ова подела дата је према: Ристић 2009: 42.

3.2. Модификација на нивоу реченице/исказа

Мањи број примера односи се на изразито реченичну модификацију, а њену функцију у највећем броју реализују партикуле и њихови функционални еквиваленти, а у мањем броју примера спојеве речи и реченице.

Будући да партикуле и њихови функционални еквиваленти функцију модификације значења реализују у конкретној комуникативној ситуацији, тесно су везани за одређени тип исказа који се реализује као кохерентан текст. Њихова специфичност је управо у томе што их сам текст/дискурс обједињује тако да их све усмерава ка актуализацији јединствене поруке односно ка обликовању целовитог и непоновљивог смисла. И управо због тога њихова је функција повезивање одређених прагматичких и когнитивних садржаја текста/дискурса односно функција семантичке кохезије. Зато се ови модификатори понашају као „дискурсни конектори”, па је и њихова функција израженија на нивоу текста/дискурса. Згушњавајући, прецизирајући смисаони однос међу структурама, тј. наглашеним кохезивним деловањем, они посредно организују текст у целини, па се може рећи да развијају текст делујући изнутра (Velčić 1987: 47).

3.2.1. Модификације значења усмерена ка садржају исказа

3.2.1.1. Логички односи између делова исказа

С обзиром на то да се анализа односи на новинске полемике и на тип дискурса који је близак академском, то јест аргументацијском дискурсу, модификатори ове групе модификују реченицу/исказ у смислу логичких односа између делова исказа, односно модификовање значења реченице оријентисано је најчешће ка садржају исказа. На семантичком плану, дакле, реализује се категоријално значење логичких односа, а на плану говорних чинова то су илокуцијске компоненте модификовања

информације. Ову функцију обављају партикуле: *уопште, управо, баш, нити, уосталом*, затим спојеви речи: *па чак, то јест*.

Партикула *уопште* на семантичком плану означава проширивање садржаја исказа, а партикула *управо* означава аналогију или смисаони след садржаја исказа. Као модификатори говорног чина давања информације, на комуникативном плану, ове партикуле реализују и експресивно-прагматички садржај са значењем интензификације, истицања речи односно садржаја пропозиције испред којих се налазе:

У покушају да објасни необјашњиво, да Срби беже од Дунава и Европе, описујући појавне облике грађанског рата и династијске борбе у Србији 30-их и 40-их година 19. века, у чему је Вучић имао видну улогу, Ђорговић *уопште* не помиње једну кључну чињеницу да институционализација Србије почиње *управо* за време владавине уставобранитеља.

То се посебно односи на партикулу *управо* која би се у конкретном примеру могла заменити партикулом *баш*: *Институционализација Србије почиње БАШ за време владавине уставобранитеља*. Илокуцијске компоненте експресивности реализују се партикулама са значењем експресивног говорног чина, које у први план стављају емоционално-експресивни однос говорника према садржају информације, као у овом случају, или према саговорнику, што се може налазити у имплицитном садржају. Истовремено ова партикула упућује и на супротност значења у тексту са којим се полемише, па имамо импликацију: а. Х мисли другачије; б. Х не познаје (довољно, или уопште) чињенице јер не зна да је баш за време...

Потенцирање супротности исказује се и негацијом, и то посебно дужим обликом, чиме се појачава експресивност негиране тврдње. Такође, експонент експресивног говорног чина јесте и партикула *па чак* којом се истиче и проширује аргументација која има за циљ да објасни и убеди адресата у тачност и веродостојност изнетих аргумента. Таква стратегија надовезује се и на следећу реченицу/исказ где се

партикулом *уосталом* са истим значењем модификовања информације у смислу уопштавања изнета аргументација проширује у виду доказа. У имплицитном садржају адресант подсећа адресата на то да се некада слагао са изнетим тврдњама:

Нисам идеологизовао Вучићеву јавну делатност, *нити* скривао податке до којих сам дошао о његовом приватном животу, *на чак* и његову суровост у обрачуна са политичким противницима. *Уосталом*, Ђорговић се већ једном похвално изјаснио о тој књизи.

Везничким спојем *то јест* говорни чин давања информације проширује се у виду објашњења и тако се појачава информација дата концесивном клаузом уведеном везником *иако*. Најављујући експликацију која следи, овај спој повезује садржаје у виду маркера. Када је говорник сигуран у успешност експликације, тј. у истинитост садржаја који објашњава, користиће потпуно лексикализоване експликативе као што је идиоматизовани спој *то јест*:

Закон о информисању, а ја знам и новинаре који су кажњени да плате одштету за душевну бол политичарима, *иако* је правоснажно пресуђено да није било кривичног дела клевете, *то јест* да су писали истину.

3.2.1.2. Однос адресанта према садржају дискурса

У овој функцији срећу се партикуле: *ни*, *нити*, *не*, затим спојеви речи: *ама баш*, *на пример* и реченица: *рекао бих*.

Због тога што је за полемику карактеристично сучељавање ставова, тј. супротстављање тврдњи и аргументација, сасвим је очекивано присуство одрицања и негирања односно неслагања са садржајем. Дужим облицима не само да се потенцира супротност ставова већ се појачава експресивност негиране тврдње. Овакав емоционални набој има за циљ да остави утисак на адресата, чиме се имплицитно делује на њега:

Пребијање мајке је варварство и не постоји циљ, *нити* вредност који га могу оправдати. Без мајке нема друштвености, *ни* нације и историје, *нити* домовине.

У следећем примеру намера говорника да дискредитује свог саговорника као учесника полемике који не познаје чињенице које износи експлицитно је исказана у садржају пропозиције, с тим што се тај садржај вишеструко истиче. Формом *ама баш* у први план се ставља емоционално-експресивни однос адресанта према садржају изнете тврдње, али и према адресату као полемичару. Као показатељ комуникацијске атмосфере она одражава негативну реакцију, тј. неодобравање онога што је претходно изречено:⁵

Осим необавештеног Ђорговића, нико, *ама баш* нико, није незналачки тврдио да Србија није имала престоницу пре стицања независности.

Конструкција *на пример* у тексту који има одлике аргументацијског дискурса модификује говорни чин давања информације тако што проширује садржај, па се чини да објашњење заправо подупире истинитост тврдње. Такву функцију подвлачења, истицања односно интензификације има и партикула *баш*. Њима се скреће пажња на „истине” које лако можемо проверити, јер омогућавају да садржаје посматрамо у функцији илустрације или доказа:

Историја је у оваквим интерпретацијама као бајка из популарних стрипова, *баш* онаква како је *на пример*, приказано и крунисање Цара Душана кичицом мајстора Паје Јовановића.

Експликација се може реализовати и глаголима говорења. Модификовање говорног поступка глаголом *рећи* у потенцијалу – *рекао бих*, на модално-семантичком плану реализује се и као однос говорног лица према форми исказа, тако да адресант сам исказ на адекватан начин

⁵ Овакав емоционални тон више је својствен неформалној, свакодневној комуникацији.

прилагођава конкретној комуникативној ситуацији, тј. тексту/дискурсу у смислу умесности, убедљивости, веродостојности, а у конкретном случају и прецизности. На комуникативном плану овакав поступак самокорекције форме исказа представља стратегију адресанта да делује убедљиво, примерено датој ситуацији, па чак и ауторитативно. Овај глаголски облик по семантичко-прагматичкој функцији сврстава се у метајезичке модификаторе говорног поступка, јер се њиме вербализује став говорног лица према могућој неадекватности форме сопственог исказа и садржаја или према комуникативној ситуацији, као и истицање спремности да ту форму коригује:

Ђорговић, иако се декларативно позива на „отменост”, крајње неотмено, *рекао бих* ниско, помиње моју мајку, лаконски омаловажава мој претходни текст констатујући да је „без научне утемељености”, спочитава ми недостак ширег образовања, чак ни име да ми правилно напише.

И сложеније конструкције са глаголима говорења могу се јавити у функцији модификације метајезичког типа. Глаголски модификатори говорног поступка као сигналативне лексичке јединице могу реализовати такву компоненту којом адресант реченице/исказа односно текста/дискурса жели на нешто да сигнализира: *грубо речено, искрено речено, узгред буди речено*.

3.2.2. Модификација односа адресанта према адресату

Ову функцију обавља партикула *да ли*. Поред супротстављања тврдњи и одрицања односно неслагања са садржајем, за полемику је карактеристично и давање односно тражење информација, без обзира на то да ли се овим говорним чином информирације заиста траже. Интензификација се постиже понављањем истог модела питања, па и сам чин таквог понављања има своју функцију. У томе се може видети и емоционално-психолошки аспект комуникације јер адресант елементима непожељног реаговања исказује нетрпељивост и злурадост:

Господине Поповићу, *да ли* сте Ви чувар заветног ковчега или сте истраживач у Историјском институту? *Да ли* сте научник или инквизитор? *Да ли* се супротстављате догмама и отварате нова знања или припремате јеретике за ломачу?

У имплицитном садржају не ради се заправо о говорном чину тражења информације, већ се индиректно исказују следеће тврдње, за које се може рећи да имају снагу перформативних исказа: *Ви сте чувар заветног ковчега* = ‘тврдим да сте Ви чувар заветног ковчега’; *Ви сте инквизитор* = ‘тврдим да сте Ви инквизитор’; *Ви припремате јеретике на ломачу* = ‘тврдим да Ви припремате јеретике на ломачу’. Иза изречене тврдње чврсто стоји особа са комплетним својим пореклом, знањем и ауторитетом, у чему се и огледа перформативност исказа. Ако је за полемику карактеристичан сукоб ставова, тј. садржаја тврдњи, ово је пример где се ти садржаји почињу идентификовати са људима па полемика престаје да буде сукобљавање тврдњи, она постаје сукобљавање људи.

3.3. Модификација на нивоу текста/дискурса

Модификацију значења на нивоу текста/дискурса реализују јединице све три парадигме, и то у највећем и најразноврснијем броју. Сложеније, идиоматизоване јединице, као што су спојеви речи или предикатске структуре функцију модификације остварују повезујући веће смисаоне целине односно делујући изразито на нивоу текста/дискурса.

3.3.1. Модификација садржаја дискурса

3.3.1.1. Повезивање делова дискурса

Једна од најфреквентнијих партикула којом се на нивоу текста/дискурса реализује модификација значења у смислу логичих односа јесте партикула *дакле*, а ову функцију врше и реченице: *вратимо се централној теми*,

да се вратим..., важно је истаћи, неспорно је, сматрам неспорним, да подсетим читаоце и сл.

Партикула *дакле* функционише као дискурсни конектор повезујући како мање тако и веће делове текста/дискурса. Она модификује информацију у смислу аналогije или смисаоног следа делова текста/дискурса, затим у смислу закључивања или резимирања. Као модификатор говорног чина давања информације најчешће у смислу извођења закључка, углавном се јавља у иницијалној позицији:

За време уставобранитеља постојали су затвори за политичке неистомишљенике: тзв. Врачарска рупа и Шабачки обор као привремени и Гургосовачка кула као сталан затвор, али то нису били концентрациони логори, већ затвори. У њима су лежали осуђеници који су, или извођени пред суд, или осуђени од суда, робијали. *Дакле*, апсолутно је нетачно да је Вучић широм ондашње кнежевине направио концентрационе логоре.

Такође се среће у позицији иницијалног језгра – у првој могућој позицији одмах после иницијалне:

Овде, *дакле*, више није реч о историјским чињеницама које су неспорне него о томе шта се подразумева под појмовима којима се барата – „слободарски дух”, „држава”, „демократија”.

Реченице/искази које у комуникативном смислу представљају тврдње и којима адресант на експлицитан начин износи садржај аргументације увек претходе овој партикули. Садржаји који долазе после овако изнетих аргумената најављују се помоћу ње, и то као део текста који се актуализује као очигледан закључак. С обзиром на то да се овом партикулом повезују текстуални, експлицитни сегменти текста/дискурса, а не они који се актуализују на имплицитан начин, није довољно рећи да се њима сигнализира извођење закључка на темељу претходног, већ као што М. Велчић (1987) каже, треба нагласити да је реч о извођењу које у тексту само по себи бива наметнуто.

Партикула *дакле* може се јавити и у медијалној позицији:

Појам уставобранитељи, уставовци, почео је да се користи од пролећа 1840. године, *дакле*, две године пре династијског преврата.

Без обзира на позицију, она се увек издваја зарезом, што се очитује паузом у говору. Са комуникативног аспекта то има своју улогу – овом партикулом истиче се закључак који следи. Тиме и сам текст/дискурс добија на реторичности и поприма обележје одређеног жанра, у конкретном случају, поприма одлике академског дискурса. С прагаматичког аспекта гледано, говорник најављује закључак на тај начин што наглашава логичку страну чина који у том тренутку обавља. М. Велчић сматра да се на тај начин исказ раслојава у две равни: а. то што следи ЈЕСТЕ ЗАКЉУЧАК; б. ЈА ИЗВОДИМ ЗАКЉУЧАК (Velčić 1987: 85). Прва равна односи се на саму садржину исказа и у том смислу на услове реторичког развоја текста/дискурса, а друга – на однос субјекта према ономе што у датом тренутку каже да чини. Обе ове равни тесно су повезане јер садржаји који се изводе из претходних добијају статус високе важности. Зато адресант у овој партикули проналази средство да упозори адресата на важност онога што следи, нпр.:

Дакле, господине Ђорговићу, хајде да свако ради свој посао. Нека лекари лече, политичари владају, историчари изучавају прошлост, а Ви као широко образован новинар, заиста то мислим, са знањима из социологије, психологије, антропологије, филозофије, уметности, економије, књижевности и политичких наука, пронађите неку другу тему, а прошлост оставите историчарима да је изучавају.

Када адресант најављује закључак претходног сегмента текста/дискурса, тада ова партикула има „затварачку функцију”, али истовремено она покреће и нове садржаје, па можемо рећи да има и „отварачку функцију”. Довршавајући претходни садржај, адресант отпочиње нови. Због тога, као и због своје семантичке неутралности, ова

партикула је једна од најфреквентнијих у целокупном корпусу текстова.

У функцији модификације значења у смислу повезивања исказа јављају се и предикатске структуре које граматички одговарају простим реченицама. С обзиром на то да се у полемичким текстовима успоставља директна комуникација међу учесницима односно полемичарима, овакве структуре често имају личне глаголске облике, и то у првом лицу презента (*смавам неспорним, и да закључим, желим да кажем, да подсетим читаоце, вратимо се централној теми*, и сл.), а у мањем броју примера јављају се безличне или обезличене структуре (*важно је истаћи* и сл.). Оне увек претходе реченицама које представљају тврдње, као што је у следећем примеру:

Принцип сениоратства заменио је принцип примогенитуре, док овакво наслеђивање престола није враћено Бератом издатим кнезу Милану (1868) и Уставом из 1869. године. Овом борбом око наслеђивања престола нико, до некомпетентног полемичара, није доводио у питање постојање двеју српских династија – Карађорђевића и Обреновића. Једном засновано право наслеђивања престола створило је од две србијанске породице две династије. *Вратимо се централној теми* – силовању и оптужби о подметању. Ђорговић је дословно написао да су „такозвани и тобожњи уставобранитељи... повалили на стотине жена, девојака (такмичили су се хвалисаво међусобно у броју и колико је ко невиних дефлорисао)”, године 1842. у време Вучићеве буне.

Реченице које врше функцију модификације значења најчешће су у синтаксичкој позицији главне реченице тако да, с обзиром на структуре (зависне реченице), подупиру њихов садржај, или су потпуно самосталне структуре у истој функцији у односу на сегмент текста који следи. У лингвистичкој литератури овакви изрази помињу се као „презентативи“ – „подастирачи” (Velčić 1987: 48). Оваквим реченичним конструкцијама повезују се већи делови текста па можемо рећи да оне имају функцију дискурских конектора. Оне преузимају и улогу сигнала композицијске организације текста/дискурса јер помоћу њих

адресант усмерава и најављује даљи ток саме полемике. Помоћу њих се наглашава поступност у развоју текста или се упућује на општа места у организацији комуникације. Модификујући текст реторички, реченице у функцији дискурских модификатора говорног поступка својим наглашеним самосталним статусом упућују на организацију поруке у целини доприносећи општој композицији текста. Ове сложене јединице представљају својеврстан текст о тексту и чине клишеје којима се наглашавају одређени текстовни поступци, у конкретном примеру, у односу на специфичност теме, као и самог текста/дискурса који подсећа на академски, тј. аргументацијски дискурс. Због тога можемо рећи да се помоћу оваквих средстава текст може одредити и у погледу жанра, што представља говорну стратегију којом се адресант позива на свој ауторитет, са намером да убеди или да увери у истинитост онога што тврди. Сходно таквој комуникативној ситуацији у којој је функција оваквих реченичних конструкција да развијају текст/дискурс, оне имају и функцију развијања аргументације, што је на неки начин њихова својеврсност. Тако се адресанту нуди могућност да усмерава ток самог аргументацијског дискурса и да подвлачи делове које сматра битним.

За имперсоналну структуру *важно је истаћи* можемо рећи да функционише и као глаголски сигналтив. Оваквим поступком адресанта не само да се сигнализира одређена говорна стратегија и тиме функционално-стилски маркира текст/дискурс, већ се сигнализира и адресату да је информација која ће уследити важна. Тиме се посредно врши утицај на адресата, па можемо рећи да оваква језичка средства имају изразито прагматичку функцију. Такође, ова конструкција има веома важно место и у реторичкој структури текста.

Реченичне конструкције са глаголом у првом лицу множине презента (*вратимо се централној теми*) или имперсоналне реченица (*важно је истаћи,*) карактеристичне су за академски дискурс, па их можемо интерпретирати као сигнале кода у којем се адресант,

употребљавајући овакве модификаторе говорног поступка, легитимише као меродаван, тј. компетентан у погледу теме о којој се полемише:

Важно је истаћи да је Вучић 1839. и 1844. године имао писмено пуномоћје за власт која му је дата у руке и да је одлуке доносио консултујући се са Саветом, највишим законодавним телом у Србији.

Употребом личног глаголског облика, као у примерима *сматрам неспорним* и *да подсетим читаоце* истиче се ауторство адресанта, што представља отворену стратегију убеђивања или наметања сопственог става. То је нарочито важно у ситуацији постизања и потврђивања ауторитета адресанта, као и потврђивања вредности, тј. валидности онога што он тврди, што је евидентно у академском дискурсу или јавној употреби језика односно у ситуацијама када се у улози адресанта јављају стручњаци за тему о којој се говори. Оваква употреба је карактеристична за дискурс објашњења, вредновања, убеђивања, а својствена је дискурсу полемике, јер учесници полемике објашњавају сопствене ставове и тврдње, вреднују и оспоравају супротне, а све то са циљем да убеди у исправност и веродостојност сопственог става или тврдње. Овакве реченичне конструкције увек се јављају у иницијалној позицији, чиме се постиже и интензификација тврдње која следи:

Сматрам неспорним да је историја мог народа моја колико и њихова и да имам сва права да о њој размишљам, пишем, постављам питања, сумњам, наравно и да грешим као што и они греше.

Да подсетим читаоце, овај центлмен је тврдио да су уставобранитељи у Вучићевој буни „повалили” и „дефлорисали” жена и девојака „на стотине”! Доказао сам да није било силовања, аргументима које пружа историјска наука.

Предлошком конструкцијом *на крају* адресант мармира део садржаја текста/дискурса, и то онај део који представља завршницу излагања тако да поред композицијске, ова конструкција има и сигналативну функцију јер се адресату скреће пажња на одређени део

текста, односно на оно што ће уследити у том делу текста/дискурса:

На крају, желим да кажем да је уредница Културног додатка Весна Рогановић без потребе, ни крива ни дужна, и сама постала предмет личне озлојеђености полемичара, па и неких читалаца који траже њену одговорност (!) – што такође говори о демократском нивоу друштва.

Такав поступак појачава се предикативном структуром *желим да кажем*, са перформативним глаголом који се налази између констатива и типичних перформатива, а то су експозитиви. Експозитив *желим да кажем* има облик тврдње и исказан је експлицитним перформативним глаголом који показује како та тврдња треба да се уклопи у контекст текста/дискурса односно полемике. Она обележава став адресанта према сопственим речима и служи да нагласи правац излагања, да се подвуче оно што адресант сматра важним или да сакрије оно што не жели да истакне. То су речи дијалога, којима се маркирају важне тачке у дијалогу, усмерене су на то да саговорнику олакшају, али понекад и да отежају учествовање у разговору. Експозитивне изјаве омогућавају адресату да препозна комуникацијску намеру односно да га подстакну на прецизно разумевање реченог. Оваквим изјавама адресант заправо показује емоцију у изрицању, као и када се заклињемо, па како Џ. Л. Остин каже, „може се рећи да овакве исказе употребљавамо да бисмо давали одушка својим осећањима” (Остин 1994: 122).

3.3.1.2. Однос адресанта према садржају дискурса

У овој функцији срећу се партикуле: *једноставно, практично, нажалост*, као и спој речи *на сву срећу*.

Партикуле са значењем фактивности, нпр. *једноставно*, примарно се јављају у функцији метајезичких оператора говорног поступка. Оне представљају лексичке експоненте кондензованог реченичног садржаја: *једноставно* = ‘онако како је речено (и никако

другачије)’. Ове партикуле покривају нека општа места у комуникацији и упрошћавају формалну структуру текста/дискурса, али усложњавају његов имплицитни садржај, што их на метајезичком плану чини као својеврсним текстом о тексту. По илокуцијској снази можемо их сврстати у експоненте говорног чина коментара, који се јавља као подтип обавештајног, информацијског говорног чина. У следећем примеру адресант истиче категоричност садржаја пропозиције, што представља сигнал комуникативне стратегије адресанта да делују убедљиво:

Објављено је и мемоарско дело Милана Пироћанца, о којем је написана одлична студија, а у корпусу објављених историјских извора нашло се осам томова дневничких забележака Николе Крстића, те мемоари Јована Авакумовића, Вукашина Петровића и бројни други. *Једноставно*, оптужбе на рачун историјске науке да теме бира селективно и да „ћути” о неким историјским личностима никако не стоји.

Са синтаксичког становишта овакве партикуле су факултативне или необавезне, јер се не губи ништа на плану садржаја. Ипак, са комуникативног становишта овакве партикуле су обавезне. Њима се отклањају евентуалне нејасноће, недоумице и неспоразуми.

Уопште, можемо рећи да се полемички текстови, посматрано са нивоа целокупног текста/дискурса, одликују изразитом афективношћу односно повишеним емоционално-експресивним набојем који је усмерен или према садржају комуникације или према адресату. Често се дешава да је ова афективност усмерена у оба правца:

Овај модел „историографије одбира” *на сву срећу*, још није прихваћен од српских повесника. Ђорговић је један од његових неуспешних пропагатора. Афирмација Томе Вучића Перишића као претече демократије у Србији *просто* засмејава и асоцира ме на афоризме који гласе “Кад је демократија у питању, ту нема дискусије” и “Демократија, то сам ја!”. *Али, на жалост*, није смешно, то је опасно.

Модификаторима *на сву срећу* и *нажалост*⁶ реализује се говорни чин са илокуцијском снагом коментара. По свом смислу ово је посебан случај информацијског говорног чина, а смисао коментара дају му лексичка средства која информишу о карактеру садржаја информације у смислу фактивности, нпр. *на сву срећу*, *нажалост* или веродостојности садржаја информације, нпр. *просто*. Предлошка конструкција *на сву срећу* функционише као одредба „додатног коментара” (Ивић 1995: 286). У наведеном примеру не само што се наглашава истинитост тврдње коју адресант износи већ се препознаје и говорна стратегија адресанта да наметне лични став, због тога што „додатни коментар” исказану тврдњу приказује као нешто позитивно, што адресант жели да истакне, па самим тим и наметне. И реч *нажалост*, такође, функционише као одредба „додатног коментара”. Овакве тврдње служе за изношење процена тога какав ефекат има или какав утисак оставља оно што се реченицом саопштава. Коментар који се даје у овом говорном чину садржи и намеру говорника да упозори саговорника на карактер информације коју прима, па се поред говорног чина са илокуцијском снагом коментара истовремено реализује и емоционално-експресивни говорни чин. Емоционално-експресивни набој комуникације и повишена интонација указују на неформалну комуникацију и опуштенију атмосферу непосредних односа саговорника, што никако није у складу са одликама полемике као аргументацијског дискурса, али јесте са намером адресанта да произведе одређене ефекте на адресата. Лексичко-прагматички садржај који се реализује у примерима који функционишу као „одредбе додатног коментара” по начину функционисања, а пре свега по експресивности и емоционалности донекле се додирује са фатичким партикулама којима се исказује однос адресанта према адресату. Посматрајући ниво текста/дискурса, овакве „одредбе” као и фатичке партикуле, управо због

⁶ Иако се у корпусу полемичких текстова појављује облик *на жалост*, у анализи се користи форма *нажалост*, што је у складу с правописном нормом.

појачане афективности, тј. емоционално-експресивног набоја који се огледа у повишеном тону целокупног текста/дискурса, представљају специфичност дискурса полемике.

3.3.2. Модификација односа адресанта према адресату

Фатичка партикула *аферим* функцију модификације на нивоу текста/дискурса реализује као експонент конвенционалног говорног чина. Помоћу ње се исказују различити илокуцијски садржаји. Супротно добрим манирима, адресант исказује незадовољство и негодовање.

Турцизам *аферим* има значење ‘похвале’, а такође је и синоним за интернационализам *bravo*. Није случајно што адресант бира баш ово језичко средство, када знамо да је тема полемике историја Србије у 19. веку и њено ослобађање од турске власти. Посматрајући аргументацију иза које долази, као и шири контекст полемике, изабрана лексема се савршено уклапа у комуникацијску атмосферу полемике. На тај начин адресант утискује и емоционално-експресивни илокуцијски садржај који се манифестује као тачка кулминације, у његовом извођењу аргумената. Иако се лексичко-семантички садржај одабране лексеме може свести на значење које је блиско честитању односно одобравању, у имплицитном садржају заправо је реч о дубоком неслагању. У том случају израз је употребљен иронично. Илокуцијски садржај ове партикуле открива и социјално-психолошке односно статусне димензије комуникације, а адресант елементима непожељног реаговања исказује своје незадовољство:

За време трајања тог државног удара у Србији, по дефиницији и хронологији овог новинара, Србија је добила Сретењски устав и укинула га, преживела три буне – Милетину (1835), Јованову (1839) и Вучићеву (1842), једну владарску абдикацију (кнеза Милоша 1839), смрт једног владара (кнеза Милана 1839), збацивање с трона и протеривање кнеза Михаила (1842), и двоструки избор кнеза Александра за владара, одн. смену династија. И све

то се, по Ђорговићу, зове државни удар, један и једини! *Аферим.*

4. Закључак

Анализа модификације значења и модификатора у новинским полемикама дала је следеће резултате.

Модификатори све три парадигме функцију модификације остварују изразитије на нивоу текста/дискурса, док се у неким случајевима, и то посебно када су у питању појединачне лексеме у функцији модификације, она реализује истовремено и на нивоу реченице/исказа и на нивоу текста/дискурса. Мањи број примера односи се на изразито реченичну модификацију, а њену функцију углавном реализују партикуле и њихови функционални еквиваленти.

Модификација усмерена на садржај најчешће се заснива на повезивању логичких, смисаоних односа међу деловима исказа, дискурса. Јединице све три парадигме реализују ову функцију као „дискурсни конектори”. Функцију семантичке кохезије посебно на нивоу реченице/исказа изразито врше тзв. дискурсне партикуле, а на нивоу текста/дискурса – реченице. Поред тога оне функционишу и као дискурсни модификатори говорног поступка и на тај начин развијају текст/дискурс реторички, одређујући га у погледу жанра. Најчешће се реализују значења аналогичке или смисаоног следа (*вратимо се централној теми, дакле* и сл.), затим уопштавања и проширивања (*уопште, управо*), допусности (*иначе*) или супротстављености садржаја (*не, ни, нити*) и објашњавања (*на пример, то јест* и сл.).

Функцију модификације значења која се реализује као однос адресанта према садржају дискурса на оба нивоа изразито реализују партикуле и њихови функционални еквиваленти, у нешто мањем броју – реченице и најређе – спојеве речи. Однос адресанта према садржају исказа реализује се у виду прагматских и комуникативних компонената са значењима: коментара (*просто, на срећу, нажалост* и сл.), фактивности

(једноставно и сл.), интензификације тврдње (*чак, ама баш* и сл.) и одрицања (*не, ни, нити*).

Модификације које указују на однос адресанта према адресату имају компоненте са илокуционом снагом, интенционалне и емоционално-експресивне компоненте, са значењима: конвенционалности (*аферим*) и тражења информације (*да ли*). Ове јединице поред коментара имају и експресивно-емоционални набој који се на нивоу целокупног текста/дискурса рефлектује као повећана афективност и представља специфичност дискурса полемике.

Када су у питању комуникативни аспекти, партикуле и њихови функционални еквиваленти углавном функционишу као модификатори говорног чина давања информација, затим говорног чина тврдње, одрицања и постављања питања.

Спојеве речи најчешће маркирају делове садржаја тако да је њихово деловање више сведено на композицију текста. Са комуникативног становишта оваквим структурама модификује се и говорни чин давања информације, и то у виду коментара (*на сву срећу, нажалост*), што доприноси експресивности и афективности целокупног текста/дискурса.

Реченице се понашају као модификатори говорног поступка, што се на модално-семантичком плану реализује као однос говорника према информацији у смислу њене веродостојности, убедљивости, јасности и сл. Оне делују и као изразито прагматичка језичка средства. У њима се огледа комуникативна стратегија адресанта, најчешће позивања на ауторитет са намером да убеди, тј. увери у истинитост тврдње. То није случајно јер целокупан текст/дискурс има одлике академског, тј. аргументацијског дискурса, па можемо рећи да је и кôд у којем се текст актуализује део комуникативне стратегије појединих учесника полемике.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић, Жарко (1980). О употреби израза за интерну реченичну модификацију. *Прилози проучавању језика*. 16: 17–25.
- Ивић, Милка (1978). О српскохрватским реченичним прилозима. *Јужнословенски филолог*. XXXIV: 1–16.
- Ивић, Милка (1991). О одредбама категоризовања. *Јужнословенски филолог*. XLVII: 29–36.
- Ивић, Милка (1995). Одредбе „додатног коментара”. *О зеленом коњу*. Београд: Словограф. 283–298.
- Ивић, Милка, (1995). О прилозима „за начин“. *О зеленом коњу*. Београд: Словограф. 254–283.
- Остин, Џон (1994). *Како деловати речима*. Нови Сад: Матица српска.
- Поповић, Љубомир и Живојин Станојчић (1992). *Грамматика српскога језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Ристић, Стана (2009). *Модификација значења и лексички модификатори у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Ристић, Стана (1994). Илокуцијски аспекти употребе партикула. *Јужнословенски филолог*. L: 145–153.
- Ристић, Стана (1993), Партикуле и њихови функционални еквиваленти (лексичко-семантичке функционалне карактеристике). *Јужнословенски филолог*. XLIX: 75–93
- Ристић, Стана (1996). Типови експресивне лексике у савременом српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог* LII: 57–78.

*

- Velčić, Mirna (1987). *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Mrazović, Pavica i Zora Vukadinović (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Novi Sad: Dobra vest.

Katarina Janković Popović

MODIFIERS AND MODIFICATION OF MEANING IN NEWSPAPER ARTICLES

S u m m a r y

This research analyzes the modifiers and their impact on the modification of meaning at the level of a sentence / statement or a text / discourse on lexical-semantic, functional and communicative level of the corpus of newspaper articles. The aim is to show how different linguistic resources function in a specific communicative situation for the speaker's needs as metatextual operators of a speech process or as a component of the illocutionary or even perlocutionary force.

Key words: modifier, modification, sentence / statement, text / discourse, newspaper article.

Катарина Јанковић Поповић, студенткиња постдипломских студија
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Др Зорана Ђинђића 2
Нови Сад
Србија
Имејл: *kc@gromnet.net*